

APRÓ KÖZLEMÉNYEK

Szapolyai Miklós erdélyi püspök. (1462—1468.)

Az erdélyi püspöki hatóságnak időnként kiadott hivatalos névkönyve szerint Erdély főpásztori süvege az 1462—1469 közti években Kaplai Miklós fejét ékesítette. A névkönyv ez állítása mint történeti tény azután kivétel nélkül átment történetíróink műveibe is, sőt a tudós *Gams* sem habozott azt „Series episcoporum ecclesiae universae“ című hatalmas művébe átvenni. Előttem azonban, a ki az erdélyi egyházmegye történetére vonatkozó adatok egybegyűjtésével már huzamosabb idő óta foglalkozom s így figyelmemet az erdélyi püspökök családi viszonyaira is ki kellett terjesztenem, ez az állítás gyanusnak, később határozottan tévesnek tűnt föl. Míg egy részről ugyanis Miklós püspököt a Rátót nemzetségből eredő Kaplai-család nemzedékrendjébe beilleszteni nem sikerült, addig más részről az is világos, hogy 1469-ben, a mely évben Erdély főpapi széke üresen állott, Miklós püspök az erdélyi egyházmegyét nem kormányozhatta. Kutatásaim révén most már nemcsak a kérdéses Miklós erdélyi püspök családnevét sikerült végérvényesen megállapítanom, hanem hazánk egy főrangú, sőt mi több királyi családjának a nemzedékrendjét is kiegészíthetem. Ezt annál szivesebben teszem, mivel újabban többször esett szó a Szapolyai-család nemzedékrendjéről,¹ melyhez most magam is hozzájárulhatok az alábbi érdekes adalékkal.

Eddigi téves tudásunkat Gergely szolnoki főesperes, erdélyi kanonok és tasnádi püspöki helynök helyesbbíti, a ki egy 1463 februárius 8-ikán Tasnádon kelt oklevelében püspökéről „venerandus dominus noster graciosus *Nicolaus de Zapolya* electus et confirmatus ecclesie Albensis Transilvane“ szavakkal tesz említést.² Az akkori erdélyi püspök tehát a Szapolyai-családnak volt tagja, még pedig Szapolyai Imre kincstartó³ testvére,

¹ Így: dr. Wertner Mór az *Erdélyi Múzeum* 1904. évf. 24—30. l. Tersztyánszky Dezső a *Turul* 1909. évf. 137—138. l. és Wertner válasza ugyanott, 178—179. l.

² A gróf Zichy-család okmánytára X. k. 256. l.

³ Ezt a velencei államtanácsnak 1462 márczius 30-ikán II. Pius pápához éppen az ő érdekében intézett átirata e soraiból tudjuk: Magyarország királya ő Felségének nálunk időző követe bennünket nagyon megkért, hogy mivel az *erdélyi püspökséget* illetőleg tisztelendő Szapolyai Miklós úr, *a magyar király kincstartójának fivére* részére az apostoli bullák már elkészültek, írjunk Szentségednek és esedezünk, hogy szokott kegyességénél és jóindulatánál fogva méltóztassék elrendelni, hogy az említett bullák ingyen és a díjak elengedése mellett adassanak ki az érdekeltnek

az, a ki a Szapolyai-család emelkedésének és fényének alapját megvetette, s a kinek, mint Mátyás király kedvencének nem kis része lehetett abban, hogy fivére Miklós királyi kegy folytán, 1462 tavaszán Erdély dúsan jövedelmező főpapi székébe ülhesse.

Szapolyai Miklós erdélyi püspök másik testvére István szintén vezérszerepet játszott hazánk történetében, második nejétől, Hedvig tescheni hercegnőtől született János fia pedig hazánk utolsó nemzeti királya volt.

Hogy Szapolyai Miklós erdélyi püspök és a későbbi két magyar nádor (Szapolyai Imre és István) édes testvérek voltak, kiviláglik azon oklevelekből is, melyek a három fivért részint atyjukkal, László vajdával, részint csak egymagukban együtt említik. Így V. László magyar királynak egy 1455 augusztus 8-ikán kelt rendeletében Szapolyai László, az atya s Imre, Miklós és István fiai említetnek.¹ Csak a három fivér szerepel ellenben együtt Mátyás király egy adománylevelében.² Az a körülmény, hogy Miklós püspök testvérei között az oklevelekben mindig *második* helyen fordul elő, arra mutat, hogy Imrénél fiatalabb, Istvánnál pedig idősebb, szóval atyjának másodszületett fia volt. Mint püspök mindössze hét évig állott az erdélyi egyházmegye élén, mert 1468 végén már meghalt, Imre bátyját 19, István öcscsét pedig 31 évvel előzvé meg a halálban.³

Végezetül, ha püspökünket beillesztjük a Szapolyai-család nemzedékrendjébe, azonosnak találjuk azzal, kit okleveleink 1455-ből (Fekete) Miklós néven ismernek; de viszont, mivel Wagner Károly már 1778-ban kimutatta, hogy a Szapolyai-család a Kaplai-család őseitől származik⁴ — ezt

annyival is inkább, mert a hit szent ügyéért már eddig is sokkal több költségtől sem riadt vissza, mint a mennyibe e bullák után esedékes díj kerülné. Költségén a törökök ellen egymaga 400 lovast állított ki. Ezt a jövőre nézve is készségesen megígéri. Ha azonban kérelmünk meghallgatásra nem találna, ez esetben arra kérjük Szentségedet, hogy tétesse át e bullákat hozzánk azon meghagyással, hogy azok csak azon esetben szolgáltatassanak ki az érdekelt félnek, ha az érettségük járó díjak lefizetésével kötelezettségének már eleget tett... (Magyar diplomáciai emlékek Mátyás korából I. k. 129. l.)

¹ Erdélyi Múzeum 1904. évf. 26. lapjának 2. jegyzete.

² Zichy-család okmánytára X. k. 160. l.

³ Az erdélyi egyházmegyei hivatalos évkönyv ugyan Miklós püspököt még 1469-ben is mint Erdély főpásztorát szerepelteti, de ez téves. A királyi oklevelek záradékai szerint ugyanis az erdélyi püspöki szék már 1468 december 27-ikén (sexto kalendas Januarii) üres volt. (Katona, Historia critica XV. k. 261. l.) Hogy pedig az Miklós püspöknek nem valamely más főpapi székbe való áthelyezése folytán ürült meg, kitűnik nemcsak azon tényből, hogy Miklós püspök nevével többé az élők sorában nem találkozunk, hanem azon pápai oklevélből is, melylyel a szentszék 1472 december 18-ikán négy évig tartó széküresedés után, Veronai Gábor szentferencz rendi papot a *Miklós püspök elhalálása* folytán megürrült erdélyi főpapi székbe emeli; Katholikus Szemle 1896. évf. 630. l.

⁴ Idézve a *Turul* 1909. évf. 137. l.

az újabban megtámadott származást úgylátszik családi hagyományként Szapolyai Miklós erdélyi püspök is igazolja, amennyiben eddig Kaplai Miklós néven volt ismeretes.

Dr. Temesváry János.

Magyarok V. Károly császár udvartartásában. (1546—47.)

Nemrég egy rézmetszetekkel díszített XVII. századi ívrétű vastag (1962 lapnyi) német munka I. kötetéhez jutottam, melynek czime következő:

Der Römischen Kaiser-und Königlichen Majesteten, auch des Heiligen Römischen Reichs Geistliche- und Weltliche Stände, Churfürsten, Fürsten etc. Handlungen und Ausschreiben etc, Von Rechtmässigkeit, Anfang Fort- und endlichen Ausgang des Teutschen Kriegs Kaiser Karls des fünften wider die Schmalkaldische Bunds-Oberste Chur- und Fürsten von Sachsen und Hessen und Ihre Chur- und fürstl: G. G. Mitverwandte vom Jahre 1546 bis auf das Jahr 1558. Ordentlich zusammengebracht, jetzt aber vom neuen übersehen und mit Kupfern, auch neuen dazu gehörigen Materien vermehrt und zum andernmal an Tag gegeben durch Herrn Friedrich Hortledern Fürst-Sächsischen Hofrath zu Weimar. Gedruckt zu Gota in Verlegung Wolfgang Endters. Anno 1645.

E könyvben lapozgatva, 326. lapján találjuk azoknak a névsorát, kik V. Károly kíséretében (mint udvartartásának rendes tagjai) 1546 augusztus 3-án Regensburgból indulva az ellenségre mentek s végigharczolva az egész hadjáratot 1547 július 23-án újra visszatértek Augsburgba. E névsor 36. csoportjában 34 lovász (Pferde Stall Cabalerisso) van felsorolva s köztük 30-ik gyanánt ez a név: *Bereiter der Kaiserlichen Pferde* Christoph Batori, Hungar. Odább (a 375. lapon) a hadjáratban résztvevő tisztek névsora kezdődik s benne a 398. lapon találjuk ezt a két magyar vonatkozást:

73. *Von dem Obristen über die Hungarische leichte Reuterei.* Nyare Ferens, das ist Franciscus Nyare (dann die Hungarn setzen die Zunamen den Taufnamen vor) Obrister über die Hungarische leichte Reuterei, welche man (weiss nicht mit was barbarischem Wort) Hussarn nennet, solche bestand aus 1071 Reutern.

74. *Rittmeister über die leichte Hungarische Reuterei.* Aus jetzt bemelten 1071 Reutern hatte der Obrist vor sich 200, Peter a Wackit 200, Peter Erdedy 150, Bartel Horwat 131, Franz Soy 190, Sebastian Bornamissa 50, Franz Croton 50, Johann Peteu 100.

Nem kerül nagy fejtörésbe, hogy e német fonetikával írt neveket átírva, rájövünk, hogy a magyar huszárezred ezredese, *Nydri* Ferencz alatt *Bakics* Péter, *Erdődy* Péter, *Horvát* Bertalan, *Zay* Ferencz, *Bornemisza* Sebestyén és *Pethő* János szolgált német földön, kiknek életrajzához becses adalékul vonulnak fel ezek az eddig ismeretlen följegyzések. Mindössze *Croton* nevét nem tudjuk helyesen megfejteni, annyira el van tor-

zitva. Följegyzéseink közt legbecsesebb azonban az, mely arról szól, hogy Báthory Kristóf, Erdélyország későbbi fejedelme ifjúkorában (melyről oly keveset tudunk,) 1546—47 közt V. Károly császár lovásza volt!

Martian Julián.

II. Apafi Mihály özvegye, gróf Bethlen Kata halála. (1725.)

II. Apafi Mihály 1696 szeptember 13-ikától kezdve Bécsben volt internálva feleségével, iktári gróf Bethlen Katával, kivel 1695 junius havában Balázsfalván kelt egybe. E házasságra jegyzé meg (Cserei Mihály krónikásunk szerint) Apor István: „Emlékezzék rá Kegyelmed öcsém uram, adja Isten, bár én hazudjak, de Apafi Mihály az erdélyi fejedelemséget tegnap az ágy alá nyomta, soha többször elé sem veszi, adjon számot Isten előtt a lelke, a ki cselekedtette vele, ezt országostul megsiratjuk.“ Apor Istvánnak igaza lett, mert II. Apafi Mihály helyett gróf Bánffy György, — kinek nagy része volt e házasság létrehozásában — vitte Erdély kormányzását a bécsi udvar kívánságai szerint. Apafit pedig (Cserei szerint) „német köntösben öltözteték. Azolta távulról nézi mind hazáját, mind jószágát; a szép kövér vitulusért sovány *Imperii principis* titulust adának neki.“ Erdélyrészi jószágai kezelése végett egy erélyes, értelmes, jó gazdaemberre lévén szüksége, választása récsei Récsey Istvánra esett, kit aztán 1711 szeptember 5-én nevezett ki véglegesen uradalmi prefektusává s ezt a nehéz tisztelet megtartotta a fejedelemnek 1713-ban történt halála után is.

Tizenkét évvel élte túl „árva Bethlen Kata“ az utolsó erdélyi nemzeti fejedelmet, szeretett urát. Úgy látszik, hosszasan betegeskedett, midőn Bécsben 1725 januárus 2-án délután 4 óra tájban végrendelkezés nélkül elhunyt. Halála napját eddig nem tudtuk pontosan,¹ de arról Tarczali Zsigmond, a fejedelemasszony udvarának főembere, januárus 3-án értesítette Réczeyt, megjegyezvén, hogy a császári udvari marsall minden hagyatékát lepecsételtette s a fiskális jószágok lefoglalására már a halála utáni éjjel stafétát küldtek Erdélybe. Pénz nélkül maradván, így sóhajt fel Tarczali: A testét haza akarnók küldeni, sed quibus expensis? Semmi költségem nem lévén, már a sidó is nem anticipálván, a nyakamon fekvő sok fizetetlen cseléddel mit cselekedjem?

Gróf Gyulai Ferencz közbenjárására III. Károly király megengedvén a holttest Erdélybe vitelét, januárus 6-ika „estvéjén öt és hat óra között az ő Herczegsége testét“ koporsóba tették s a mint „az alkalmatosságok,“

¹ E szerint hibás Szinnyi „Magyar írók“ cz. műve I. k. 1024. lapján az 1725 januárus 4-iki adat.

melyekkel a testet elindíthatták — t. i. a megfelelő gyászokcsik és gyászszerek elkészültek — 14-én elindították a szomorú menetet fogadott lovakkal Debreczen felé, hol reá Gyulai gróf kérésére bizonyára Récsey várt, hogy illő tiszteességgel Erdélybe vigye örök nyugalomra.¹ Hogy temetése miként ment végbe, nem tudjuk, de mindenesetre feltűnő és jellemző az akkori időkre, hogy azalatt a 12 év alatt, melyet a fejedelemszony özvegyen töltött, s mely alatt a jószágok jövedelmét élvezhette, nem gondoskodott sem ő, sem az ország, sem a Bethlen-család arról, hogy II. Apafi fejedelemnek és feleségének rangjukhoz méltó temetkezési hely és emlék állíttassék, hanem „várva az alkalmas időt az ünnepies eltemetésre,“ évtizedeken át otthagyták porladozni az almakeréki templom sekrestyében.

Török Bertalan.

Az első marosvásárhelyi nyomda történetéhez. (1785.)

Marosvásárhelyen az első nyomdát 1786-ban *Kapronczai Nyerges Ádám* állította fel. *Ferenczi Zoltán*nak, a kolozsvári nyomdászati történetről írott munkájából (86—87. l.) megismerhetjük Kapronczai addigi küzdelmes pályafutását és Marosvásárhelyre menetelének előzményeit, *Koncz József* pedig a marosvásárhelyi ev. ref. kollégium nyomdájának száz éves történetében (3—5. l.) kimutatja, hogy Kapronczai 1786 januárius 1-én már Marosvásárhelyen volt. Marosvásárhely sz. kir. város levéltárának kiselejtett anyagából a szerencsés véletlen 1903 őszén az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárába juttatta azt az oklevelet, melyből a vásárhelyi nyomda megalapításának idejét pontosabban is meghatározhatjuk. E szerint II. József 1785 május 2-án kelt leiratában adott Kapronczainak Marosvásárhelyre nyomda állíthatására engedélyt. Ezt a Főkörmányszék Szebenből ugyanazon év augusztus 30-ról keltezve tudatta a városi hatósággal, mely az értesítést szeptember 15-én kapta és szeptember 17-én azt a városi tanácsban fel is olvasták. Ugyanazon év végére Kapronczai Marosvásárhelyre érkezett és 1786-ban működését megkezdte, de már azon év július 17-én meg is halt.

Kelemen Lajos.

Fejlécünk (füzetünk első lapján) kicsinyített mása annak, mely Báthory István lengyel király, rátóti Gyulaffy László részére Ilyvóban, 1578 július 12-én kiadott adománylevelén látható. Eredetije pergamenen az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárában van. Az indavonal vörös, a rügyek felváltva kék és arany színűek; az acanthusszerű összekötések aranyosak, ezek ovális közepe vörös; a virágok közepe arany, a szirmok felváltva ultramarinkék és cinóber színűek, az elsőn a keskeny murvalevek aranyosak, a középső virág ágmelletti szirma élénkzöld, míg a kis murvalevél itt arany. (Másolta és ismertette K. Sebestyén József.)

¹ A fentieket a következő három 1725-iki bécsi levél alapján írtuk: Tarczali Zsigmond Récsey Istvánhoz januárius 3-án, gróf Gyulai Ferencz ugyanahhoz januárius 6-ikáról és Tarczali Balku [Pál]hoz 13-áról, melyeket a Récsey-család egyik tagjától megszerezvén az alsófehérvármegyei levéltárban őrzött Récsey-iratok közé helyeztem.